УДК 821.161.2-1Жил(045)

К. Г. Сардарян

ЛІРИКА І. В. ЖИЛЕНКО В КОНТЕКСТІ ЕСТЕТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ.

У статті простежуються домінантні мотиви і образи поетичної творчості Ірини Жиленко, виявлено елементи автобіографізму в художньому світі мисткині, досліджуються новаторські риси творчості мисткині в контексті естетичних тенденцій другої половини XX – початку XXI ст.

***Ключові слова**: поезія, творчість, образ, тематика, мотив, метафорична образність, сугестія, багатозначність, лірична героїня.*

Творчість однієї з найкращих письменниць другої половини XX – XXI століття Ірини Володимирівни Жиленко відіграла значну роль у розвитку літературної традиції. Доробок письменниці є унікальним явищем в історії української літератури, оскільки містить істотно різні твори, як за жанром, так і за стильовими особливостями.

І. В. Жиленко вийшла на літературну арену на початку шістдесятих років минулого століття в якості представника покоління шістдесятників – покоління літературно-творчої інтелігенції, сформованого «відлигою». У своїй творчій еволюції вона пройшла через часи літературних погромів, утисків і переслідувань з боку влади з середини 50-х до 80-х рр. XX ст. Шістдесятники прагнули досягнення громадянських свобод та реалізації національних прав. Соратники І. В. Жиленко розвивали нову демократичну поезію, звернену до широкої читацької аудиторії, поезія того часу змінюється в тісному зв'язку з життям народу і торкається гострих і злободенних питань сучасності.

У зв'язку з цим аналіз багатогранної творчості І. В. Жиленко (20 віршованих збірок, книга спогадів «Homo feriens») має особливу наукову цінність з точки зору сучасного літературознавства. Дослідження ідейно-художніх особливостей творчості І. В. Жиленко допоможе більш чітко і ясно вивчити ряд важливих проблем української літератури. Все це визначає **актуальність** статті.

Мета даної наукової розвідки – здійснити вивчення поетичної творчості Ірини Володимирівни Жиленко, визначити її місце в літературному процесі другої половини XX – початку XXI ст.; проаналізувати лірику поетеси як важливого джерела до вивчення життєвого шляху, поетичної творчості письменниці та історико-культурного життя України. Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язання наступних завдань: виокремити й проаналізувати основні жанри поезії письменниці; окреслити тематичну спрямованість лірики Ірини Жиленко; виявити стильові особливості поезії (образність, жанрові переваги, мовленнєві особливості); вивчити ідейно-художню своєрідність поетичної творчості І. В. Жиленко.

Літературна творчість І. Жиленко не залишила байдужими літературознавців та читацьку аудиторію. Крім того, зацікавлення спадщиною письменниці останнім часом все зростає, проте не можна сказати, що творчість майстрині вповні проаналізовано та вписано в контекст сучасної української літератури. На сьогодні маємо намічені проблеми, що вимагають розв’язання. Окремі аспекти творчого доробку авторки постали в центрі уваги літературознавців, дослідження яких з’являлися здебільшого у вигляді статей та частин наукових розвідок літературознавчого характеру. Розглядали доробок Ірини Жиленко такі науковці, як М. Жулинський, Д. Кишинівський,

М. Коцюбинська, А. Макаров, М. Штолько, Г. Штонь. Втім, творчість І. Жиленко не здобула адекватного висвітлення як у вітчизняному літературознавстві, так і загалом у дослідженнях літературознавців радянського періоду. Свідченням цього є вкрай обмежена кількість відповідних праць. Таким чином, актуальність теми статті продиктована потребою висвітлення творчості Ірини Жиленко як релевантного сегмента сучасної літературної картини.

Оскільки спадщина цієї видатної письменниці значна за обсягом та може бути об'єктом не одного, а кількох монографічних досліджень, для поглибленого аналізу відібрані найбільш показові та цікаві, з точки зору мети даної статті, твори.

Ірина Жиленко належить до поетів, які пишуть про сучасне життя, тому провідними темами її творчості стали життя сучасного міста і міської родини, зображені на широкому соціальному тлі; пошуки щастя та естетичної гармонії в роботі, любові, материнство. Поетесі властива щирість, довіра до читача, розкутість у поєднанні з музичною виразністю, роздумами щодо своєї поетичної місії. Тим не менш, є одна риса, яка виділяє її серед багатьох інших, – це сповідування людської доброти як найбільшої цінності, збереження свого «я» від будь-яких зазіхань. І ця тема наскрізна в її творах.

Збірку вибраних творів «Євангеліє від ластівки» Ірина Володимирівна розпочинає статтею «Не розбийте мій ліхтар!» (замість автобіографії), в якій висловлює власну візію світосприйняття, окреслює свої естетичні смаки, ставлення до життя; кількома сторінками поетеса передає найширші контексти зовнішнього та внутрішнього світів, що помітно суголосні з китайською та японською поезією.

«Коли ти сідаєш у робоче крісло і повнишся (як кімната – світлом) – життям. Ось ти його відчуваєш в пальцях ніг, які починають відходити од утоми, ось воно вже по коліна; блаженно розливається тілом, піднімається під горло – аж плакати хочеться од дивного зворушення, і вже розквітають очі, слух; засвічується задумою чоло, і вся ти починаєш звучати життям, як флейта, наповнена диханням Бога. Оце – життя. Все інше не має значення. Все інше – тло, контраст, спосіб існування тіла серед інших тіл. Китайська і японська поезія – скарбниця отаких «пауз», безцінних чаш, виповнених густою субстанцією життя-дива» [2, с. 16].

Анатоль Макаров визначає її вірші як «справжні ліки від нестерпно гіркої прози реальності» [10, с. 5]. На його думку, основним відкриттям поезії другої половини шістдесятих – початку сімдесятих років стало усвідомлення того, що щастя бути людиною не можна ні дати, ні відняти. Саме це явище породило поетів, які знали, що можна творити справжню поезію незалежно від офіційного визнання й можливостей друкування. Це була велика перемога мистецтва над реальністю життя. Ірина Жиленко була в той час серед перших, хто, обійшовши «з тилу» заборонені тоді мотиви «громадянської скорботи» й «інтимного суму», знайшов нову форму протистояння дійсності, свої методи й засоби подолання процесу духовного омертвіння суспільства. Сіра реальність тодішніх політизованих «радянських буднів» трансформувалась у неї в реальність вічного буття людини у цьому світі з його вічними радостями й трагедіями, з його вічними поетичними міфами й розчаруваннями. Літературознавець припускає, що міфологізований світ Ірини Жиленко тримався на «двох китах» – засобах максимальної зачиненості (наприклад, утаємниченості карнавальної маски) й засобах такої ж граничної душевної розкритості [10, с. 6].

«Євангеліє від ластівки» – найповніше видання вибраних творів І. В. Жиленко. Книгу складають твори, написані впродовж тридцяти років, з десяти збірників поетеси, починаючи від першої збірки «Соло на сольфі» (1965 р.), завершуючи збіркою «Вечірка у старій винарні» (1994 р.).

Найпершу збірку «Соло на сольфі» репрезентують три поезії: «Коли остання сонячність на платі…», «Запахло дощем...», «Червоні вітрила», які розглядаємо як інтимні поезії, позначені елегійною тональністю. Поетичною сугестією «Коли остання сонячність на платі…» мисткиня вміло передає складні емоційні переживання ліричної героїні, які оздоблені магічними краєвидами та пейзажами, що розкривають внутрішній стан героїні, підкреслюють почуття туги та самотності. Внутрішній конфлікт героїні передано асоціативними зв'язками, багатою метафорикою, персоніфікацією, присутні опосередковані натяки. Спогад та неспокій приходять та сідають круг стола, самотність може «порядкувати» у кімнаті героїні, «гортати папери» та «чекати» на неї. Тиша та самотність співпереживають героїні, розділяють з нею біль розлуки з коханим:

Ти знаєш, милий, що таке не спати?
І що таке ночей важка безодня, коли твоїх долонь не стрінуть плечі,
коли ридають глухо й безконечно
зі мною поряд
тиша і самотність? [2, с. 28].

У збірці «Автопортрет у червоному» відчутна автобіографічна природа творчості Ірини Жиленко, в якій поетеса оспівує найщиріше почуття – кохання, осмислює світоглядні засади, естетичні ідеали, в ній природно зринають спогади дитинства, тема покликання поета. Тематичний обрій поетеси досить широкий. Інтимна лірика пронизана мотивом любові до чоловіка, дітей, людства. Мовна витонченість, метафоричність, пристрасть та ніжність – основні ознаки інтимної лірики поетеси. Навіть пейзажні вірші промовляють про любов, в них обов'язково є згадка або вказівка на коханого чоловіка, образ коханого постає майже у кожному вірші:

А я зітхаю світло: «Скоро осінь!»
І розумію щастя дуже просто –
коли твоя несмілива рука
погладить прохолодні мої щоки.
І закружляють тіні на чарках,
і сад зітхне, врочисто і глибоко [2, с. 42].

Спогади дитинства поетеса оздоблює «золотим» кольором та його відтінками: «взолочена цукерка», «золота країна пальм», «золотий промінь», «золоті вітрини та фонтани», «царівна-мама» в жовтому платті. Золотий – символ святості, він також символізує сонце і багатство, багатство духовне. Як колір сонця і вираз живого, золотий посідає особливе місце у світовій гармонії кольорів. Усі дрібні деталі набувають знаковості, помітно, що для стилю мисткині характерне органічне звернення до символічних образів.

А вечорами тліла брама,
і в ній, мов золоте багаття,
з'являлась моя гарна мама,
царівна-мама в жовтім платті [2, с. 47].

Із книги «Вікно у сад» привертають увагу поезії, в яких оспівуються радощі звичайного, буденного людського життя, повсякденні турботи, можливість милуватись красою природи, займатись улюбленою справою. Лірична героїня сповнена життєвого оптимізму, їй здається чудом спокійне життя:

В затінку чуда, в світлі надії
Так і живемо. Веснам радієм.
Рано встаємо – будні чи свята.
В сінях у нас завелись ластів'ята [2, с. 61].

Цією тематикою позначена низка віршів: «Кульбабки», «В затінку чуда», «Стояла тиха осінь на землі», «Осінь копання картоплі», «Завершено клопіт літа», «Ранок. Вірш», «Ранок. Золоті вітри», «Весна. Синій вірш» та ін. Головний мотив зазначених поезій – мотив мирного, буденного життя; поетеса отримує натхнення від звичайних речей, на які переважно люди не звертають уваги. Лірична героїня згодна «із кожним творінням Господнім», вдячна Богові за все: «…всього мені доволі. В сінях. У комірчині» [2, с. 63]. Єдине, що прохає вона у творця – здоров'я для рідних та натхнення:

Я небагато прошу в долі за труд мій тихий.
Щоби здоров'я трошки. Друг. І дитя. І книги.
Трохи доріг… І досить! Слави? Та Бог із нею!
Наворожи мені, осінь,
мудре натхнення! [2, с. 63].

Вітаїстичний мотив також звучить у поезії «Ранок. Вірш», в якій мисткиня вражає щирістю вислову та красою слова, поезія насичена метафоричною образністю: «незрячий вітер радісно відьмачить», «в пітьмі зітхають поїзди», «екзотичні птиці абажурів зирять з-за гардин». Поетеса підкреслює, що її життя для неї було святом. Поезія має дидактичний характер, оскільки вчить читача цінувати кожну мить життя, звертати увагу на красу. Життя для поетеси – щоденний труд і свято водночас. Ця теза підтверджується щоденни-ковими записами мисткині (книга спогадів «Homo feriens»). Низка творів поетеси мають автобіографічний характер.

Екзистенційна заглибленість увиразнюється роздумами про швидкоплинність часу та скороминущість життя. Особливий чуттєвий спектр у художньому світі І. Жиленко огортає спогади, пам'ять про пережите (поезія «Червоні черепиці»). В цьому вірші яскраво виражене ототожнення ліричної героїні з мисткинею. Підкреслюється краса життя в усіх його проявах, динаміка життя, його швидкоплинність сприймається поетесою як даність, вона не вбачає в цьому привід для суму, оскільки у неї завжди літо в душі:

Червоні черепиці на пагорбах горять.
Мені ж ласкаво спиться… Кому там докорять?
Це так було красиво – збігать
по сходах
вниз!
Горошок синій-синій, і повні очі сліз… [2, с. 70].

Патріотичні мотиви домінантні у доробку поетеси. Образ Батьківщини, роздуми про духовність, рідний край уособлюють найвищі почуття мисткині.

До зойку ніжного, до болю
Я тиху землю цю люблю.
У сиву безкінечність поля
Свою конечність переллю [2, с. 66].

Для поетеси проблема національної солідарності виявляється животрепетною, її творчість виконує дидактичну роль, оскільки навчає молодше покоління прагнути культурної, духовної, ментальної єдності, шанувати рідну мову, любити Батьківщину. Національне світосприйняття у творчості І. Жиленко репрезентоване в домінантних образах і мотивах, що сприяють вихованню молодого покоління в руслі усвідомлення ваги національних традицій та сили багатовікового етичного досвіду народу.

Поетесі притаманна казковість світобачення, у книзі «Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна» зустрічаємо твори, що демонструють міцні зв'язки з фольклорною традицією, заглибленість у народнопісенні джерела (поезія «Осінь. Скрипка»).

Причому в багатьох віршах присутні стилетворчі елементи казковості на рівні зовнішньої форми твору, що допомагає мисткині серйозні філософські проблеми викладати в жартівливій формі:

Дерев'яний домик. Три вікна.
Я сиджу на ґаночку, смутна.
Ластівки повз мене мерехтять.
Ну, чому б не жити три життя? [2, с. 78].

І. Жиленко вдається до мовностилістичних засобів, що створюють чарівний характер звучання (персоніфікації, гіперболи, повтори), на рівні внутрішньої форми у сюжетно-образній організації поезій присутні елементи казкової чарівності (ланцюги подій, групи персонажів) – триптих «Сьоме небо дитинства». У першому вірші триптиха «Сьоме небо» поетеса здійснює «вознесіння у сьоме небо свого дитинства», яке уособлює найчарівнішу пору життя людини: там не треба грошей, там всі хороші, там завжди липень, «…у собачок нема болячок…»:

Вечірнє сонце.
Вечірня пам'ять.
На підвіконні – вечірні пальми.
Нема там горя,
як в добрій казці.
Там всі говорять
на мові щастя [2, с. 101].

Цикл «Чаша літнього дня» складається з десяти віршів, що творять рухливу панораму подій, ніби сходинки в логічних переходах сюжету. Перший вірш циклу «Зимова скарга» відбиває хвилювання ліричної героїні з приводу черствіння людської душі, втрати віри в найкраще, у дива:

Ми так давно уже не виглядаєм дива,
що безнадійно вицвіли гардини,
злиняла позолотонька душі [2, с. 89].

«Добрий янгол» оповідає про казкові спогади дитинства; «Світанок у світлі ластівки» звеличує щоденні турботи, радощі життя, закоханість у красу світу; «Золота підкова» – найніжніша поезія циклу, відбиває радість героїні з приводу очікування дитини. «А чаша все іскриться…» продовжує вітаїстичні мотиви, життя для поетеси – щоденний труд, який їй до вподоби:

Люблю я жить! І клопіт свій люблю.
Злочинний вечір, той, що без утоми.
Я все із насолодою роблю:
пишу поеми, і город полю,
і квітники плекаю коло дому [2, с. 93].

У поезії «Озирнись, мій друже, озирнись» поетеса закликає попри всі життєві негаразди звертати увагу на красу, насолоджуватися життям, оскільки воно швидкоплинне: «А життя минає…Зупинись. / Озирнись, мій друже, озирнись!» [2, с. 94]. Наступні поезії циклу: «Гніздо земне», «Розмова», «Не зачиняю вікна» поглиблюють філософсько-психологічну тематику.

Поезія Ірини Жиленко – яскраве, самобутнє художнє явище української літератури другої половини XX – початку XXI століття. Її естетичні відкриття переконливо засвідчили вагу індивідуального новаторського досвіду, співзвучність її творчості проблемам і потребам сучасності та світовому спрямуванню художньої творчості. Поетичний талант мисткині розвивався в контексті літературних тенденцій цього періоду. Спроба аналізу поетичного доробку І. Жиленко доводить, що її

творчість є зразком української літератури, в якій репрезентовано домінанти національної ментальності. Літературна творчість Ірини Жиленко ще потребує належного осмислення й оцінки. На жаль, розмір статті не може дозволити розкрити всю повноту цієї теми.

Список використаної літератури

1. Жиленко І. В. Дівчинка на кулі / І. В. Жиленко. – К.: Молодь, 1987. – 104 с.

2. Жиленко І. В. Євангеліє від ластівки: Вибране з десяти книг / І. В. Жиленко / Ред. рада: В. Шевчук та ін..; Упоряд., вступ. ст. та бібліограф. А. М. Макаров. – Харків: Фоліо, 1999. – 544 с.

3. Жиленко І. В. Пори року / Ірина Жиленко. – К.: Укр. письменник, 1999. – 135 с.

4. Жиленко І. Соло на сольфі: поезії / Ірина Жиленко. – К.: Молодь, 1965. – 79 с.

5. Жиленко І. Чайна церемонія / Ірина Жиленко. – К.: Рад. письменник, 1990. – 159 с.

6. Жиленко І. Homo feriens : Спогади / Ірина Жиленко; передм. М. Коцюбинської. – К. : Смолоскип, 2011. – 816 с.

7. Жиленко И. В отзвуке чуда : Избранное. / Ирина Жиленко; перевод, предисловие Д. Кишиневского. – У. : Созвучие , 2010. – 113 с.

8. Жулинський М. Та, що молиться Богові віршами / М. Жулинський // Жиленко І. Євангеліє від ластівки: вибр. твори. – 2-е вид. – К.: Пульсари, 2006. – С. 4–30.

9. Коцюбинська М. Вікно у сад: «Вибране» Ірини Жиленко / М. Коцюбинська // Мої обрії: У 2 т. – Т. 1. – С. 106–122.

10. Макаров А. М. Золота свіча на підвіконні / А. М. Макаров // Євангеліє від ластівки: Вибране з десяти книг / Ред. рада: В. Шевчук та ін..; Упоряд., вступ. ст та бібліограф. А. М. Макарова. – Харків: Фоліо, 1999. – 544 с.

11. Сардарян К. Г. Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті: монографія / К. Г. Сардарян. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2014. – 216 с.

Дата надходження до редакції 27.10.2014

K. G. Sardaryan

I.V. ZHILENKO LYRICS IN THE CONTEXT OF AESTHETIC TRENDS OF THE SECOND HALF OF THE XXTH-BEGINNING OF THE XXITH CENTURIES

The article considers the conceptual basis of the I. V. Zhilenko's works of the second half of the XXth – beginning of the XXIth centuries. The author's evolution in the context of new literature and art tendencies of the mentioned period are viewed. Typological and genre peculiarities of the poet's style are clarified, the consonance of her individual and author's aesthetic ideas and tendencies of the literature process are disclosed. The specificity of suggestive and meditative lyrics by means of considering dominant motives and images and ways of their realization in the poet's works are presented. Congratulatory, patriotic motives, as well as landscape and intimate lyrics are analyzed, the autobiographic elements in the artistic world are disclosed. A predominant attention is given to the consideration of the aesthetic model of microworld of the poet, as well as to the role of the colour scale in the suggestive lyrics. The existential deepness and emotional concentration of the poetic works by I. V. Zhilenko are considered, that results in thoughts about transience of time. In the center of linguistic and artistic space of the meditative and philosophical poems by I. V. Zhilenko we can see a lyrical heroine, who loves life, but is self-considered. Ignoring canons of a social realism, a young woman gave preference to a suggestive lyrics, to emotional realization of everyday life in her works, that attracts attention by its metaphoric figurativeness, artistic search, philosophical deepness.The determining principal in the

I. V. Zhilenko's works is a vivid realization of a national identity, which is represented in dominant images and motives, that promotes the upbringing of a young generation in the stream of understanding of the value of national traditions and strength of century-old ethnic experience of a nation.

Key words: *poetry, art, image, theme, motif, metaphorical imagery, suggestion, multiple meanings, lyrical heroine.*

УДК 821.161.2 «19»: 801.81(477)

В. М. Школа

МОДИФІКАЦІЇ ЖАНРОВОЇ ФОРМИ ДУМИ ТА ІСТОРИЧНОЇ ПІСНІ В ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ 20-30-х рр. XX ст.

Стаття присвячена дослідженню інтерпретації думи та історичної пісні в українській драматургії 1920-1930-х років. Доводиться, що авторський стиль Михайля Семенка та Григора Лужницького, на основі інтерпретації й трансформації фольклору, відтворення різних етапів розвитку культури, національної міфології, відбиває процес заглиблення художньої свідомості митців у давній світ, що підлягає освоєнню.

Ключові слова*: література, фольклор, драма, епос, дума, історична пісня, сюжет, традиції, новації, трансформація.*

Питання взаємозв'язку фольклору і літератури зберігає свою актуальність з епохи романтизму, періоду зацікавлення науковцями усною народною творчістю – одним з потужних джерел літератури. Із фольклору письменники черпають сюжети, образи, художні засоби.

Дослідження питання взаємовпливу фольклору і літератури перебуває в полі зору сучасних українських літературознавців: Олексія Гончара, Володимира Погребенника, Ярослава Поліщука, Станіслава Росовецького, Лукаша Скупейка, Юлії Шутенко та інших. У їхніх працях теоретично обґрунтовуються проблеми фольклоризму, аналізу підлягають переважно поетичні, прозові, рідше – драматичні твори. Драматургія 20–30-х років у цьому аспекті не розглядалася. **Мета** нашої розвідки – дослідження літературних варіантів народної думи, історичної пісні, переказу, поданих Михайлем Семенком та Григором Лужицьким. **Завдання** роботи – виявити специфіку опрацювання епічних сюжетів українськими драматургами.

Дослідник українського народного епосу – Марко Плісецький, аналізуючи «Думу про Марусю Богуславку» – один із найвідоміших творів XVI – XVII ст., зауважив: «не будучи найпопулярнішою в народній традиції, ця дума, завдяки своєму драматизму й гострому психологізму ставала особливо часто об'єктом розробки в різних видах мистецтва XIX ст., чим і зажила великої слави» [12, с. 129]. У цей період до сюжету думи зверталися драматурги: Іван Нечуй-Левицький, Борис Грінченко, Михайло Старицький (ґрунтовний аналіз їхніх творів здійснено Раїсою Тхорук у статті «Національний епос в драматичній формі: Сюжет про Марусю Богуславку»). На початку XX ст. нове втілення теми жінки-полонянки подав Михайль Семенко (1892 – 1937) у драмі «Маруся Богуславка» (1921). Автор, створюючи твір як лібрето до опери Михайла Вериківського, йшов за фольклорним джерелом, відтворивши тему визволення козаків із турецького полону. Юрій Салдовський пише: «У цьому творі не простежуються жодні деструктивні елементи, які саме властиві творчості Михайля Семенка [13, с. 32].